

ISBN 978-9989-43-305-4

XXXVII НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЈА НА XLIII МЕЃУНАРОДЕН СЕМИНАР
ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК, ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА, (Охрид, 15-16 јули,
2010), Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, 2011, стр.271-279

„НЕПОДНОСЛИВАТА“ ЕДНОСТАВНОСТ НА ТАИНСТВЕНОТО

(Кон ентитетите *тајна и таинственост* во расказите „Ковчег“ и „Реквием за Рубина Фаин“ од Славко Јаневски)

1. ПРИСТАП

Кратката проза на Славко Јаневски има Чеховска „настроеност“. Не според реперкусиите на раниот капитализам на 19-от век врз секојдневието на „малиот“ човек и не заради тегобноста што е доминанта во цртчките на големиот руски писател, зашто нив овде ги нема. Чеховскиот дух во расказите на Јаневски е присутен во ординарните преокупации и дилеми на тој обичен, „мал“ човек, кој се обидува да погледне подлабоко во своето секојдневие.

Нашата квалификација-едноставност, интензивирана со препознатливиот Кундеровски епитет „неподнослив“ не значи симплификација на феноменот тајна, односно таинственост, што се и предмет на интерес во овој труд. Во супериорниот дискурс на Јаневски тие и не можат да бидат тоа.

„Неподносливата“ едноставност на таинственото е само еден оптикум по однос на двата расказа: „Ковчег“ и „Реквием за Рубина Фаин“* од книгата „Ковчег“¹ на Славко Јаневски, со тенденција да се фрли светло врз вчудоневидувачки едноставниот нараторски однос спрема едноставноста на едноставните нешта, чиј доминантен белег е таинственоста.

На таинственоста § се пристапува како на наративен ентитет. Откако ќе се укаже на суптилната, понекогаш и суштинска дистинкција меѓу тајната и таинственоста, тие ќе бидат елаборирани како значенки, како полнокрвни метафори, чија насоченост се движи низ семантичката магистрала-вообичаеност, судбина на човекот и судбина на народот.

2. РЕАЛНОСТ ОБРЕМЕНЕТА СО ТАИНСТВЕНОСТ

Воведот и на двата расказа претставува сублимирана стварност, базирана на датуми, историски настани и документи. Но, и таа збиената реалност овде е оптоварена со тајни и таинственост, што го интригираат барем внимателниот читател.

„Кондензираната“ стварност чија наратолошка доминанта е запрепаствувачката „леснотија“ на дискурсот на кој му припаѓа, во расказот К. е обележана со неверојатната приказна за ветропирестиот Демофонт. Нему, според кажувањето на

* Во натамошниот текст К., односно РРФ.

¹ Славко Јаневски, *Ковчег, Наша книга*, Скопје, 1976 година. Во натамошниот текст, бројот на страниците на цитатите од расказите, ќе се наведуваат во загради, до самиот цитат.

јас-нараторот, жена му, пред неговото заминување на Кипар, му дала еден ковчег, кој, кога го отворил, се споулавел и-умрел. Зошто и од што-останува е тајна!

Расказот РРФ. пак, кој се одликува со посложена наративна структура, педантно подредена во три поглавја, по ист начин, густо и концентрирано, ја пренесува приказната за жената или девојка Рубина Фаин, Ерменка или Еврејка, а можеби и со словенско потекло, не се знае, идентификувана со судбината на малите народи под Османлиите, во деценијата непосредно пред пропаста на нивното царство.

Наспроти обидот за објективност на кажувањето, забележителна е, или можеби подобро имплицитно присутна е-таинственоста... Приказната за Демофонт и неговата жена е само една модифицирана варијанта на митот за Пандорината кутија, единствено што како читатели не дознаваме за содржината на ковчегот што ќе го убие Демофонт. Во онаа пак за Рубина Фаин, таинственоста систематски се разоткрива, „чекор по чекор“, за до крај да не дознаеме која била таа и зошто нараторот бил толку опседнат со нејзината судбина. Впрочем дознаваме, но тоа открие за колективната несреќа на малите народи под големите империи не е обвиткано со таинственост. Тоа, барем опитниот читател лесно ќе го прочита.

Реалистичноста на наративниот код, на која нараторот, се чини, силно инсистира во воведот, спонтано, и во двата расказа почнува да станува поинаков: во првиот се отвораат претпоставки за содржината на ковчегот, а во вториот, јас-раскажувачот ги пренесува трикратните визии или фантазмагории за Рубина Фаин, во основа претпоставени или можеби халуцинантни.

Нарацијата почнува да се заситува со таинственоста.

3. ТАЈНА И ТАИНСТВЕНОСТ

Зборот тајна е граматичка именка, а таинственост придавка. Првиот е супстанцијален феномен, има суштествување во самиот себе, а вториот означува признак на предметот.

Семантички пак, како поим, тајната претставува не за сите познат факт. Таа е некоја информација што се крие, па како таква може да им биде позната на ограничен број луѓе. Или, тајната е-контролирана информација.

Таинственоста е состојба на нештата и/или субјективно мерило по однос на некого или нешто. Со други зборови, таинственоста подразбира неекспресивно однесување, неексплицитно изразување на намерите, мислите и чувствата.

Она пак што претставува или може да претставува повеќе од тајна и таинственост го нарекуваме мистерија-како неодгатната тајна, како неможност да се дешифрира нечија таинственост. Тајните и „таинственостите“ во апострофираните раскази на Јаневски остануваат неодгатнати и неразоткриени. Мистериозни.

3.1. Таинствениот „Ковчег“ и неговите тајни

Зошто ковчегот од расказот К. е таинствен и кои се неговите тајни?

Влезот во „таинствената“ нарација, воопшто нетаинствениот јас-раскажувач го прави со тајна-онаа за Демофонт и ковчегот што ќе го убие. После неверојатната приказна, на ред е неуспешен обид за разоткривање на таинствената тајна-повторно

со тајна: „Никој не знае што видел вдовецот во ковчегот-безбројните трагедии на човештвото по него или себеси сè уште жив како паѓа од седло кон својот исправен меч“ (9). Впрочем, станува збор за спонтано прогласување на ковчегот за симбол-таков што подразбира скровиште за богатство, зашто само она што е вредно, не е вредно да биде видено од очите на светот. И, речиси на почетокот, се случува генерализација на тајната: таа се обопштува и станува тајна на сите ковчези на светот: „Не се знае кој и кога по нас ќе ја одгатне тајната на ковчегот, бездруго еден од оние што лежи заборавен на некој таван или во кош на стар и напуштен дом“ (9).

„Симболизмот на ковчегот се потпира на два елемента: во него се положува материјалното или духовно богатство. Отворањето на ковчегот пак, е еднакво на откровение (...) Божественото откровение не смее непромислено да се разоткрие. Ковчегот се отвора само во момент кој го избрал провидението, а тоа пак смее да го стори само оној кој законски го поседува неговиот клуч.“²

Пред еден таков ковчег, како што и самиот вели, се наоѓа и нашиот симпатичен раскажувач, кому му е наложена обврската да направи попис на неговата содржина. Пред чинот на отворањето, кој Впрочем и нема да се случи, се редат низа контемплации за тоа што можело да има внатре, во тој ковчег. И тие, контемплациите, со сета своја длабочина на значењето и интензивноста на читателското доживување се, самите по себе тајни. И таинствености. Зашто сепак, остануваат на нивото на претпоставки. Не се одгатнуваат ниту во фиктивната стварност на нарацијата.

Еве што можело да има во ковчегот на запустениот таван. Јас-нараторот нуди пет групи претпоставки.

Најнапред, куп предмети: „ (...) безвредни книжни пари, записи и стари писма, секира на злосторство, сребрен часовник со мртво време во механизмот (...)“ (10).

Втората претпоставка за содржината на ковчегот се однесува на низа апстракции, кои мошне многу наликуваат на оние од митската кутија на богинката Пандора: „ (...) продувани маки и надежи, богатство, измамнички сјај, алчност, себичност, богопоклонство, пакосничавост, грабеж, паѓање на возвишениот разум“ (10).

Претпоставката што следува претставува асоцијација или можеби подобро фантазмагорична визија за преобразба на ковчегот во „ (...) непознат човек од минатото“, кој не е ништо друго освен „...оживеана изветвеност на некој што бил и останал само сенка и спомен на своето минато, победник на својот пораз“. Тој и таков призрак иницира една необична постапка: „ (...) Ќе му се исповеда мртвиот на животот, ќе нè плисне со тајни и ќе нè повлече очајнички во бездната на невратот“ (11).

Четвртата група претпоставки ја подразбира визијата или идејата за преобразбата на непознатиот во жена, која „ (...) ја покосила болка во мигот на големите надевања и исчекувања“ (11) И уште една низа претпоставки каква можела да биде таа.

И најпосле, последната претпоставка, кога жената повторно станува маж, „ (...) без име и без занимање“ (11,12).

² Жан Шевалие, Ален Гербран: „Речник на симболите“, Табернакул, Скопје, 2005 година, стр. 475, 476.

По ваков начин подредената низа групирани претпоставки имаат своја длабока логика. Се редат претпоставени предмети, па претпоставени апстракции, па претпоставен човек, како бесполово суштество, потоа несреќна жена и безимен и нереализиран маж. Впрочем, таквото движење низ семантиката на нарацијата воопшто не е и не може да биде случајно. Заеднички именител на овие визии, асоцијации или фантазмагории кои и нараторот ги нарекува претпоставки е безвредноста и безначајноста. Зошто претпоставената содржина на ковчетот на Славко Јаневски не соодветствува на универзалната симболика на ентитетот ковчег? Какво е ова претпоставено „богатство“ во овој ковчег? Тоа е материјално и духовно, но според неговите квалификации не е вредно за чување. Зашто имено, предметите се неупотребливи, апстракциите или духовностите се непријатни дури ни за присетување, а евентуалните луѓе-човекот, жената и мажот се или безоблични, или осакатени од болка или безимени.

Разголеното значење на таинствените претпоставки од расказот К. не е сродно ниту со секундарната, поинаква, а сепак слична димензија за универзалниот симбол на ковчетот. Имено, според неа, феноменот ковчег се врзува најнапред за старозаветниот дедо Ное и неговиот кораб (=ковчег), „(...) кој плови низ водите на потопот и ги содржи сите елементи на циклична обнова. Меѓутоа, ковчетот подразбира и спознание и свето знаење и претставува своевидна историска придобивка, зашто Ное го сочувал предпотопското искуство, но и затоа што многу често тој се споредува со Христа, а коработ со крстот. Најпосле, ковчетот е симбол на скровиште за богатство, но не било какво богатство, туку богатство на спознанието и животот и претставува начело за зачувување и преродба на суштествата“³ Нема во изолираните збирни ентитети ниту „елементи на циклична обнова,“ ниту пак навестување на каква и да е религиозна идеологија. Но затоа има спознание.

Спознанието што е составен дел од универзалната симболика на ентитетот ковчег, овде станува спознание за тајната и таинственоста. И нивната едноставност. Впрочем, секој еден што би се нашол во ситуација да треба да отвора ковчег на некаков прашлив таван, можеби би имал разновидни претпоставки, слични или различни од оние на нараторот на Јаневски. Меѓутоа, ретко некој би одолеал на сопственото љубопитство-да не сирне во ковчетот и да ја остави тајната да биде и да остане тајна.

Тајната на ковчетот пак е, самата по себе таинствена. Зашто имено, таа при сè што е претпоставувана петкратно, останува положена на дното на ковчетот. Неодолив по однос на таинственоста се чини еден краток опис, кој мошне суверено ја сублимира таинственоста, за потоа да ја пушти да се разводни низ натамошниот текст: „На таванот најпрвин се изгуби спроврениот сончев конец, се повлече распливнато, потоа се посла голема сенка, легна врз ковчетот и врз нас и не стори безначајни и немоќни пред навечерината“ (10) Нема да дочекаме уште еден „сончев конец“ за да ја отргне „големата сенка“ на тајната. Сенката од навечерината ќе се претвори во темница на ноќта, а таинствената тајна на ковчетот ќе остане мистерија.

Ако за момент го отргнеме вниманието од претпоставките за тајната и од неа и таинственоста воопшто, не сме далеку од препознатливиот манир на Јаневски,

³ Ibidem, стр. 476

својата литература преку уникатната симболика, а сепак толку едноставно, да ја поврзува со судбината на сопствените земја и народ, па и со судбината на човекот воопшто. Македонските векови се оптоварени со неброени неодгатнати тајни и таинствености. И најпосле, човековата природа е таинствена, мажот бил и ќе биде вечна тајна за жената, како што и жената отсекогаш била и ќе остане неодгатната тајна за мажот. Впрочем, човек не е човек ако не е таинствен.

3.2. Тајните за Рубина Фаин и нејзината таинственост

И почетокот на таинствената приказна за Рубина Фаин е облежан со тајна: „Не се знае точно во кој дел од светот го дочекала последниот свој час Рубина Фаин. Не се знае Впрочем дали тоа име $\$$ е вистинско, а во историјата, во поширока смисла, нејзиното име е штура безначајност“ (13) Ваквата непознаница сведена на безначајност, набрзо добива на интензитет со преведување во заборав: „Рубина Фаин! Раска прав легната на дното на заборавот по големи и одминати виори, име од кое не се открива ни лик ни душа. Ништо.“ (13).

Таинствената нарација, при сè што се обидува да нафрли мноштво факти за главната херојка, сепак останува таинствена, иако можеби токму таа таинственост претставува провокација за јас-нараторот да трага по вистината за оваа Рубина Фаин. До конкретни, релевантни податоци нашиот наратор не успева или не сака да дојде. Наместо тоа, раскажувањето се сведува на претпоставени, трикратни субјективни визији.

Трипати, Рубина Фаин излегува пред очите на нашиот наратор. Еднаш, ментално визуелизирана, кога ја замислува „(...) во темнолилав брокат или сомот од кој нежно се одвојува син појас“, или пак, како „(...) широколика и ковчеста идна родилка во ленена кошула“. (15) Вторпат ја среќава на улица, реално или како фантазмагорија, како „призрак“ или „жива жена“, или како „сенка во сенката на дрвото“: „Стоеше под гола мошне разгранета липа и под безбојна старомодна наметка не толку висока како што мислев дека е, без јасен лик и со спуштени раце, неподвижна“ .(19) Третата средба и не е средба со имагинарната жива Рубина Фаин, туку со нејзината слика во антикварница во Грција. Околностите ќе сакаат сликата, завиткана во ролна, да се распадне на честички во рацете на нејзиниот купувач-раскажувачот.

Зошто Рубина Фаин се појавува и се губи? Зошто во визиите на јас-раскажувачот од ментална слика, се трансформира во уличен призрак и потоа конечно во прав? За да биде заборавена или пак, за да остане тајна?

Склони сме да одговориме потврдно на втората алтернатива. Рубина Фаин не е заборавена, зашто таа, веќе се кажа, претставува метафора на судбината на малите народи под ропството на големите царства. Како и ковчето од првиот расказ и Рубина Фаин, како книжевно суштество, се разбира, е таинствена самата по себе, а вистината дури и за нејзиното наративно постоење останува тајна.

Таинственоста, тајновитоста и тајната се иманентни не само за нејзината лична судбина, која според тонот на нараторот и од содржината на вметнатото во раскажувањето писмо се идентификува со онаа на незнајниот „мал“ народ на кој му припаѓа. Тие се имплицирани и во симболиката на нејзиното име.

Во цивилизациското искуство на античкиот свет, „(...) рубинот се сметал за амблем на среќата (...) Во поширока смисла, станал камен на вљубените“⁴

Одгатнувањето на симболиката на рубинот, се доведува во врска со алмандинот, скапоцениот камен, кој античките народи го нарекувале рубин. И рубинот и алмандинот имаат форма на бадем, чија симболика пак, нè доближува до феноменот на тајната и таинственоста.

„Бадемот, во однос на мешунката е симбол на битното скриено во небитното, на духовност затскриена од доктрини и надворешни практики, на стварност чиј изглед служи како маска“.⁵ Оттука и можноста насловната херојка од вториот расказ да се интерпретира и како метафора на вљубеноста, но вљубеност или љубов во поширока смисла. Впрочем, во вториот пост скриптур од писмото до саканиот Едвард Жорес, Рубина Фаин ќе запише: „Мајко божја, се чувствувам како духовна љубовница на цел еден народ“ (18). Значи, љубовта е еквивалент на битното скриено во небитното-љубовта кон Жорес и љубовта, т.е. идентификацијата со еден народ. Овие две љубови егзистираат независно од небитното, каде што се „скриени“-оддалеченоста со Жорес и ропскиот живот на Ерменците под Османлиите.

Писмото на Рубина Фаин, кое нашиот наратор го пронашол во куќа во Пиринска Македонија, триесеттина години пред да ја раскаже приказната за неа, отвора уште една можност за потврдување на разгранетата симболика на рубинот, односно бадемот-нè носи до самата хибридна структура на расказот РРФ, кој е делумно кратка проза, а делумно епистола. Писмото е с’ржта на расказот, тоа е носител на неговата смисла, при сè што натамошната наратија се движи во правец на експликација на втората, а потоа и третата визија на раскажувачот. Оттука и формата на овој текст на Јаневски е таинствена, само што тајната сепак се одгатнува во писмото. За тајната да биде тајна, таа мора да е таинствена, така што нејзиното одгатнување се прави метафорично: преку приказната за цуцестото, но бескрајно отпорно дрво бонсаи, на кое сосила му е сопрен растот. Едноставно се чита оваа сугерирана сличност на „џинчестиот“ бонсаи со неуништливоста на малиот народ воопшто, не само ерменскиот.

Бадемот ја подрабира и „(...) тајната што живее во сенка и што треба да се открие за да се вкуси“.⁶ Овој аспект од универзалната симболика на бадемот пак се ефектуира преку метафоричниот начин на кој се одгатнува тајната за отпорноста на поробениот народ,

Расказот РРФ располага со две тајни: едната одгатната со метафора, но сепак одгатната во вметнатото во наратијата писмо, а втората, онаа за Рубина Фаин која останува тајна. Која и каква била, кога и каде живеела, раскажувачот не открива. Реквиетот за Рубина Фаин, според тоа станува реквиет на таинственоста и на неодгатнатата тајна .

4. КОВЧЕГОТ И РУБИНОТ

⁴ Ibidem, стр. 864

⁵ Ibidem, стр. 80

⁶ Ibidem, стр. 80

Приказната за неотворениот ковчег и онаа за непозната Рубина Фаин освен „неподносливата“ леснотија на третман на тајните и таинственостите, имаат допирна точка и во заситувањето на нивната смисла преку истородниот симбол.

Ковчегот и рубинот (читај-бадемот!) се едно исто: првиот е скровиште на богатство, вториот е закрилник на вредноста.

Колку ќе вреди богатството ако остане скриено? Дали неговата вредност ќе остане вредна ако биде под закрила на само еден човек и група административци, кои „стручно“ ќе ја елаборираат содржината на ковчегот испишана на хартија? Најпосле, која е тајната на неотворениот ковчег и дали има вредност овој реквием за Рубина Фаин, кога ниту нејзиното реално и ниту пак фиктивното постоење не можат да се потврдат?

Одговорот е прост: тајната на ковчегот е, ни помалку ни повеќе, неговата тајна. И таинственост. Реквиетот пак, само затоа што е реквиет и чин на почит кон мртвите, § оддава почит на незнајната и засекогаш таинствена Рубина Фаин. Реквиетот § оддава почит на тајната, која со смртта засекогаш останува тајна. А пред пред смртта и боговите молчат.

Овие два расказа на Славко Јаневски ги слават тајната и таинственоста. Во името на човековата љубопитност, во името на тајната, која ако се открие, ќе престане да биде тајна.

Затоа, да § дозволиме да остане едноставно-тајна!

ЛИТЕРАТУРА

1. Јаневски, Славко, Ковчег, Наша книга, Скопје, 1976 година.
2. Шевалие, Жан, Гербран, Ален: „Речник на симболите“, Табернакул, Скопје, 2005 година

Луси Караниколова

„НЕПОДНОСЛИВАТА“ ЕДНОСТАВНОСТ НА ТАИНСТВЕНОТО

(Кон ентитетите *тајна и таинственост* во расказите „Ковчег“ и „Реквием за Рубина Фаин“ од Славко Јаневски)

РЕЗИМЕ

Оваа статија го третира феноменот на тајната и таинственоста во двата расказа „Ковчег“ и „Реквием за Рубина Фаин“ во збирката раскази „Ковчег“ од Славко Јаневски.

Текстот темелно им пристапува на овие, типични за прозата на Јаневски категории, по таков начин што се набљудуваат како наратолошки ентитети, како универзални симболи, но и од гледната точка на нивната семантичка сличност, односно различност. Тие ќе се покажат и како своевидна *diferentia specifica* на „неподносливо“ едноставниот наративниот дискурс на големиот македонски писател, но и маркантна значенка по која тој стана уникатна појава во нашата матична литература, па и пошироко.

Клучни зборови: тајна, таинственост, „таинствена нарација“, „таинствена тајна“, „неподносливо едноставна“ нарација, ковчег, рубин.